

Waardering van staatsobligaties

Wat mag van de accountant worden verwacht?

December 2011

Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA

Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Het NIVRA en de NOvAA gaan fuseren en worden samen de NBA:
Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants

De leden van de NBA vormen een brede, pluriforme beroepsgroep van ruim 20.000 professionals werkzaam in de openbare accountantspraktijk, bij de overheid, als intern accountant en in het management van organisaties. Integriteit, objectiviteit, deskundigheid en zorgvuldigheid, geheimhouding en professioneel gedrag zijn essentiële waarden voor iedere accountant. De NBA helpt accountants hun cruciale rol in de maatschappij te vervullen, nu en in de toekomst.

Controle van banken

Waardering van staatsobligaties

Wat mag van de accountant worden verwacht?

De externe accountant van een bank controleert de manier waarop het management de waarde van de bezittingen en verplichtingen heeft bepaald. Hij gaat na of dat volgens de boekhoudregels is gegaan en ook de juistheid van die waarderingen wordt gecontroleerd. Toch gaat het soms mis met een bank, ook kort na een accountantscontrole. Hoe kan dat? En wat mag het maatschappelijk verkeer eigenlijk van een accountant¹ verwachten?

Northern Rock, Bear Sterns, Lehman Brothers, ING, Fortis/ ABN Amro, DSB, Dexia: het zijn de in Nederland bekendste voorbeelden van banken die de afgelopen jaren in de problemen zijn gekomen. Bij de onderzoeken naar de oorzaken van de kredietcrisis stonden banken in het middelpunt van de belangstelling. Maar ook over de rol van de accountant zijn vragen gesteld. Banken zijn, net als alle middelgrote en grote bedrijven, verplicht hun jaarrekening te laten controleren door een externe accountant. Maar plots vielen er banken om, of ze moesten worden gered door overheden. Hadden accountants dat niet kunnen voorkomen?

In deze uitgave wordt ingegaan op wat de accountant doet in het kader van de controle van de waardebepaling van de bezittingen en verplichtingen van een bank. Een cruciaal punt, wat ook weer blijkt uit de recente discussies over de waardering van onder meer Griekse staatsobligaties. Maar dit geldt ook voor andere daarvan afgeleide producten.

¹ Met de term 'accountant' wordt de 'extern accountant' bedoeld, tenzij anders aangegeven.

Wat houdt een controleverklaring in?

Banken rapporteren in hun jaarrekening onder meer over de waarde van hun bezittingen. Obligaties van Eurolanden, die momenteel zo in de belangstelling staan, maken daar onderdeel van uit. Deze jaarrekening wordt gecontroleerd door een externe accountant die na afloop van de controle een controleverklaring afgeeft. Bij een goedkeurende controleverklaring wordt met redelijke (maar geen absolute) zekerheid verklaard dat de jaarrekening van de bank een getrouw beeld geeft van hoe de bank er financieel voorstaat. Veelal verwoord met de bekende zinsnede "Naar ons oordeel geeft de jaarrekening **een getrouw beeld** van de grootte en de samenstelling van het vermogen en het resultaat van de onderneming". De verklaring geeft tevens aan dat de jaarrekening correct is opgesteld volgens de relevante boekhoudregels. De accountant doet dus een uitspraak over de correcte weergave van de cijfers volgens de boekhoudregels.

Een goedkeurende controleverklaring wil dus niet zeggen dat de bank er goed voorstaat. Als het slecht gaat met een bank, maar dat correct in de jaarrekening is beschreven, zal de accountant een goedkeurende verklaring afgeven. Waar relevant, wijst hij op de in de jaarrekening opgenomen toelichting in verband met continuïteitsproblemen.

Beperkingen van de controleverklaring

De **redelijke** zekerheid van de controleverklaring zegt iets over de wijze waarop de accountant controleert, het getrouwe beeld zegt iets over de mate van detail. Bij een bank met een miljard euro bezittingen zal de accountant niet elke individuele euro controleren. Dat is praktisch niet te doen en voor de lezer van de jaarrekening is dat ook niet interessant. De accountant zal de zogenaamde **materialiteit** waarmee hij zijn werkzaamheden verricht afstemmen op wat voor de lezer relevant is, dat wil zeggen invloed kan hebben op de beslissingen van de lezer.

Ook het **tijdsaspect** is van belang. Om relevant te zijn moet de jaarrekening ook tijdig beschikbaar zijn, daarom worden jaarrekeningen meestal binnen een paar maanden na de balansdatum samen met de controleverklaring openbaar gemaakt. Onvoorziene gebeurtenissen na het openbaar maken kunnen niet worden meegenomen. De accountant moet afgaan op de beschikbare marktinformatie en zijn ervaringen op het moment van afgeven van zijn verklaring. Hij heeft op dat moment dezelfde beperking als ieder ander: hij kan niet alles in de toekomst voorzien. Een 'handicap' die bijzonder hinderlijk is als markten onrustig zijn en de stemming van het ene op het andere moment kan omslaan. Als spaarders drie maanden na de datum van de jaarrekening plotseling worden opgeroepen het geld van de bank te halen en daardoor een bankrun ontstaat, is er sprake van een onvoorziene gebeurtenis. Daar kan bij het opstellen van de jaarrekening en het afgeven van een goedkeurende

controleverklaring geen rekening mee worden gehouden. De accountant beschikt immers niet over een 'glazen bol'.

Waardebepaling is momentopname en kan subjectief zijn

De meeste banken moeten hun jaarrekening opstellen volgens internationale boekhoudregels, de International Financial Reporting Standards (IFRS). IFRS kent twee soorten van waardering: de kostprijs of de actuele waarde (het zogenaamde fair value principe). Bij actuele waarde worden activa en passiva zoveel mogelijk op basis van de reële waarde op balansdatum gewaardeerd. Deze regels zijn bedoeld om zo goed mogelijk de waarde van een onderneming te benaderen. De regels zijn zeer specifiek en complex. De waardering betreft, zoals gezegd, de waardering op balansmoment. Als er in de dagen, weken of maanden daarna een verlaging of verhoging van die waarde plaatsvindt wordt die niet meegenomen in de waardering maar pas in het daaropvolgende jaar. Dat kan vreemd overkomen, want het kan leiden tot grote resultaatsschommelingen die je bij een bank niet zou verwachten.

Het bepalen van de waarde van een obligatie op balansdatum kan uiterst complex zijn. De eenvoudigste en beste methode is als er een dagelijkse marktwaarde bestaat zoals bijvoorbeeld bij een beurskoers. Het komt echter voor dat er geen marktnoteringen zijn. Of dat er als gevolg van een beperkt aantal transacties een zogenaamde inactieve markt bestaat waardoor de marktprijs niet meer betrouwbaar kan worden ingeschat. Hierdoor neemt de onzekerheid bij het bepalen van de actuele waarde toe. De bank moet uitgaan van afgeleide informatie (bijvoorbeeld via zogenaamde 'broker quotes') of van een modelmatige bepaling van de actuele waarde. Deze laatste benadering gaat uit van de verwachte toekomstige kasstromen gebaseerd op veronderstelling van het management en is dus per definitie subjectief. Dit kan betekenen dat twee banken met hetzelfde actief op twee verschillende actuele waarden uit kunnen komen die allebei acceptabel zijn. Het betreft hier immers subjectieve inschattingen.

Hoe controleert de accountant waarderingen van banken?

De accountant zal veelal kiezen voor een op risico's gebaseerde aanpak waarbij hij de belangrijke risico's bij de bank inschat en bij zijn controle op deze risico's focust. Vervolgens zal de accountant controleren of de systemen en interne organisatie van de bank ervoor zorgen dat de bank deze risico's beheerst. Als dit het geval is zal de accountant door het controleren van specifieke posten nagaan of hij verder ook geen fouten constateert. Gedurende de controle is de accountant alert op de mogelijkheid van fraude. Als de uitkomsten van de controlewerkzaamheden goed zijn en de jaarrekening de financiële gegevens in overeenstemming met het verslaggevingsstelsel weergeeft, zal de accountant concluderen dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft.

Deze werkwijze leidt tot een redelijke mate van zekerheid over de jaarrekening en is nodig, omdat de accountant niet alle posten zelf in detail kan controleren. Dat zou niet te betalen zijn en bovendien zoveel tijd kosten dat de controle maanden langer zou duren.

Waar let de accountant nu specifiek op bij de waardering van obligaties? Veelal begint hij met het vaststellen dat er een goede governance en functiescheiding bestaat om tot juiste waarderingen te komen. Daarnaast gaat hij na welke 'checks and balances' binnen de onderneming tegengaan dat de waardering beïnvloed wordt in de richting van een verwachte uitkomst. Dit voorkomt dat de bank een rooskleuriger financieel plaatje laat zien dan er in werkelijkheid is. Met andere woorden: de accountant controleert in eerste instantie hoe de bank **zelf** de risico's in de gaten houdt en beheerst en test daarna steekproefsgewijze de interne controles om vast te stellen dat het risicomanagementsysteem van de bank daadwerkelijk tot de juiste uitkomsten leidt en dus naar behoren functioneert.

De accountant begint bij de CFO en de Risk Officer van de bank. Hoe weten zij of de waardering van de obligaties klopt? Hoe houden zij dat in de gaten? Veelal is daar een grote organisatie voor opgetuigd: een creditriskmanagementfunctie, die voortdurend risico's beoordeelt, en een kredietcomité dat bespreekt of de waardering herzien moet worden. De accountant bepaalt wat beslissend is voor de effectiviteit van die organisatie en stelt bijvoorbeeld vast dat de werkwijze in dat comité cruciaal is. Hij spreekt met de voorzitter, vraagt notulen op en analyseert een aantal obligaties om na te gaan of het proces werkt zoals het door de bank is voorgehouden. Opvallende zaken worden onderzocht; net zolang totdat duidelijk is hoe het proces is vormgegeven en de accountant duidelijk is dat het proces betrouwbaar werkt.

De accountant kan uiteraard steunen op andere binnen de bank aanwezige controle- en toezichtsmechanismen, zoals de door de bank uitgevoerde interne controles, het door het bestuur en risk commissie van de RvC uitgevoerde toezicht en de werkzaamheden van de interne accountant.

De accountant zal dus trachten zich te baseren op een goed intern systeem dat vrij is van invloeden vanuit het hoogste management. Daarnaast zal hij zelf in detail controles uit gaan voeren op de juiste waardering en verwerking van individuele activa, bijvoorbeeld door het narekenen van waarderingen, vergelijken van waarderingen met openbare gegevens (beurskoersen), waarderingsmodellen, onderzoeken en testen. Deze gegevensgerichte controle dient doorgaans tevens om het beeld van de kwaliteit van het interne beheersingsproces te bevestigen.

De accountant zal niet alleen de door de bank opgestelde waarderingen toetsen, maar zich ook focussen op door de bank opgestelde scenario-analyses en stresstesten. Deze geven aan hoe gevoelig de waarderingen zijn voor de gebruikte schattingsvariabelen en ook hoe betrouwbaar waarderingen in voorgaande periodes zijn geweest. Daarbij zal de accountant beoordelen of de bank kiest voor een agressieve dan wel een prudente waardering. Hierover voert hij een discussie met bestuur, audit commissie en RvC om als onafhankelijk controleur uiteindelijk vast te stellen dat de verwerkingswijze binnen de IFRS-regels past (noch te agressief, noch te prudent).

Voorts zal de accountant met deze gremia in discussie gaan over hoe transparant deze waarderingen in de jaarrekening worden toegelicht. Dit geldt ook voor het vermelden van de daarin besloten risico's, schattingsvariabelen, scenario-analyses en stresstesten. Door het opnemen van deze aspecten in de jaarrekening krijgt de lezer een goed en transparant beeld. De lezer van de jaarrekening heeft dit nodig om de problematiek en de wijze waarop de bank dit heeft aangepakt en opgelost in zijn volledigheid te kunnen begrijpen.

Uiteindelijk zal dit, als de accountant aan het eind van dit proces tevreden is, leiden tot een goedkeurende controleverklaring. Die controleverklaring gaat overigens over het geheel van de jaarrekening en de toelichting daarop en niet de individuele posten. Want uiteindelijk gaat het om het totale beeld dat uit een jaarrekening voortvloeit inclusief de risico's en door het bestuur gemaakte schattingen, die in de toelichting zijn opgenomen.

De rol van de beroepsorganisatie

De NBA houdt ook zelf de vinger aan de pols door accountants actief te wijzen op de speciale risico's die zich voordien bij de waardering van obligaties uit de verschillende Eurolanden. Afgelopen zomer heeft ze haar leden in de financiële sector in het kader van de halfjaarcijfers geattendeerd op de mogelijke waarderingsrisico's. Ook in het kader van de jaarrekeningcontrole roept de NBA haar leden deze maand, via een zogenaamde Audit Alert, op tot extra waakzaamheid. De accountants worden door deze Audit Alert nog eens precies gewezen op wat op basis van de huidige regelgeving van hen wordt verwacht.

Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Antonio Vivaldistraat 2 - 8
1083 HP Amsterdam
Postbus 7984
1008 AD Amsterdam

T: 020 3010301
F: 020 3020302
E: nba@nba.nl
I: www.nba.nl